

ОРАНЖ ВАРИЈАЦИЈЕ

Ева Липска, *Гелдберџовске варијације*, прев. Бисерка Рајчић, Трећи трг, Београд 2024; Јежи Јарњевић, *Оранжада*, прев. Бисерка Рајчић, Суматра издаваштво, Шабац 2024

„ЕПИЛЕПСИЈЕ СУДБИНЕ”

Књига лирске прозе *Гелдберџовске варијације* Еве Липске објављена је на пољском језику 2023, а већ 2024. се појављује на српском језику у преводу Бисерке Рајчић. Ева Липска, дакако, водећа је савремена пољска песникиња и озбиљан кандидат за Нобелову награду. Свака њена књига дочекана је са пуном рецепцијском пажњом, па је тако и рецентна збирка добро описана и смештена у контекст њеног досадашњег рада и, генерално, европске литературе. Јануш Ковалчик¹ одредио ју је као горко ироничну, пародијску нарацију између поезије, прозе и есеја, између филозофског романа просветитељства и надреалистичке гротеске. Лирског јунака, чије име значи златни брег, видео је као искусну особу која посматра савремену стварност, анализира је и коментарише. Гелдберџ је слика „парадоксалне стране постојања”, а пандане има у Волтеровом *Кандиду* и Дидроовом *Фаталистичи Жаку и његовом њојодару*, представља нову генерацију у односу на Хербертовог Господина Когита и виртуоз је мишљења. Јануш Джевучки² пак сматра да радикална метафора Еве Липске напада машту, да песникиња користи опширну метафоричку слику, што ефекат њене метафоре чини упечатљивијим. *Гелдберџовске варијације* с правом доводи у везу са лирском прозом *Драћа њојодару Шуберџ*, која је, иначе, публикована на српском језику 2013. године, а Гелдберга назива јунаком-рођаком господина Шметерлинга. Анджеј Драгула³ је прозаиде Еве Липске назвао визијама које се рађају на граници сна и стварности и истакао да су обложене страхом од апокалипсе.

Указано је и на то да наслов *Гелдберџовске варијације* асоцира на Бахове *Голдберџ варијације*, збирку од тридесет варијација за чембало из 1741, које су име добиле по Јохану Готлибу Голдбергу, њиховом првом издавачу. На том трагу, критичари или нису придавали превелики значај Баховим варијацијама за збирку Еве Липске, или су указивали на виртуозност и бравуриозност мисли њеног лирског јунака. Интересантно је да Ева Липска користи опширне метафоричке слике, као и да се барокност

¹ Janusz R. Kowalczyk, „Ewa Lipska, 'Wariacje Geldbergowskie'”: <https://culture.pl/pl/dzielo/ewa-lipska-wariacje-geldbergowskie>.

² Janusz Drzewucki, „'Wariacje Geldbergowskie' Ewy Lipskiej. Szósty zmysł losu”: <https://www.rp.pl/literatura/art38375651-wariacje-geldbergowskie-ewy-lipskiej-szosty-zmysl-losu>.

³ Andrzej Draguła, „Czuły stetoskop. 'Wariacje Geldbergowskie' Ewy Lipskiej”: <https://wiesz.pl/2023/06/11/czuly-stetoskop-wariacje-geldbergowskie-ewy-lipskiej/>.

српског песника Драгана Јовановића Данилова огледа у употреби метафора које су „незамисливе, ослобођене конкретне слике”, тј. њихов „смисао се добија тек када је слика уобличена. Укратко речено, Данилова барокност не значи ништа друго до то да је његовим метафорама потребно много речи. Отуда и њихова оригиналност”⁴.

И Данилов и Е. Липска остварили су своје поетике у дијалогу са бароком и барокном музиком, у овом примеру оличеном у Баху. Код Е. Липске се, ипак, уочава ненаметљив аспект барока, који се евентуално може објаснити управо нареченим страхом од апокалипсе, јер барокни свет је онај који је непрестано на рубу постојања или се испитује његов нестанак. Њен Гелдберг у свакој варијацији преиспитује све могућности једне мисли, тако да можда можемо рећи како је свака прозаида расцветана мисао, или барокним увијањем развијена метафоричка слика. Ево примера прве: „Гелдберг зна, да ако је испало из колосека неколико вагона његовог живота, то не значи, да је испао цео воз. Такве епилепсије судбине догађају се на траси Оданде до Сада, и од Сада до Оданде. Теорија безусловности доказује, да и када стојимо на станици, наш живот ипак одлази.” Мисао о животу је виђена као воз, који саобраћа на траси прошлост–садашњост и садашњост–прошлост. Ако је, дакле, неколико вагона или периода живота испало из шина, то не значи да је цео живот пропао. Гелдберг зна, а то би требало и да читаоци стоички прихвате, како се губици илити „епилепсије судбине” не могу спречити, јер воз живота се непрестано креће („живот ипак одлази”). Спознаја о метафоричкој слици живота, који без престанка нестаје и промиче као воз, има барем два барокна завијутка – не треба жалити за испалим вагонима и живот неумитно тече и нестаје, а то је поредак који се не може променити.

Име Гелдберг се из прозаиде у прозаиду понавља, углавном на почетку, као рефрен, али и као неко са ким стендап комичар збија шале. Свеprisутан у прозаидама, али отелотворен само у мислима и машти слушаца, лирски јунак стављен је у бројне улоге илити маске, попут пантомимичара, чије потезе гледамо замишљајући их, али не чујемо глас. Лирски субјект нам преводи његове покрете на језик речи, што додатно усложњава перцепцију. Чини се да је дати спој песама и читалачке имагинације допринос Е. Липске „идеји уједињења укуса”⁵, коју је управо заступао Бах у *Голдберговим варијацијама*. За тему је бирао сарабанду, орнаментисану у француском стилу, иако му је циљ био трагање за новим немачким стилем, што је код полске песникиње нашло пандан

⁴ Никола Живановић, „Однос према традицији у ’Кући Бахове музике’”, *Поезија Драгана Јовановића Данилова*, ур. Иван Негришорац и Ђорђе Деспић, Матица српска, Нови Сад 2015, 134.

⁵ Светлана Стојановић Кутлача, „Пристап интерпретацији Бахових ’Голдберг варијација’ базиран на идеји уједињења укуса”: <https://www.svetlanastojanovickutlaca.rs/radovi/PristupInterpretacijiBahovihGoldbergVarijacija.pdf>

у традицији француског просветитељства, Волтеру и Дидроу, али и њеном афинитету спрам немачке културе.

„БОГ ИПАК НИЈЕ ПОЗАЈМИЦА ИЗ ПЕРСИЈСКОГ”

Обиман српски избор из поезије Јежија Јарњевича (рођ. 1958), пољског песника, есејисте, књижевног критичара, англисте и универзитетског професора, носи наслов *Оранжада*, према збирци из 2005. године. У њему су се нашле песме од прве до рецентне песничке књиге, дакле од 1984. до 2021. године. Бисерка Рајчић је изабрала и превела песме из збирки *Ходници* (1984), *Очиљедносї сївари* (1992), *Разїовор ће бїїїї моїуї* (1993), *Посїїоје сївари коїих нема* (1995), *Неїрейїознавање* (2000), *Доказ игенїїїїїїїїїї* (2003), *Оранжада* (2005), *Шминка(ње)* (2009), *Данацїњи дан и садацїњи їїренуїїак* (2012), *Вода на Марсу* (2015), *Обесне ноїїи* (2017) и *Mondo cane* (2021).

Битна тачка Јарњевичеве поетике су речи и урођеност у њихову стварност. Песник користи цитате и мотиве који ће неминовно застарети или чији су трајање и вредност пролазни. Михал Ларек⁶ констатовао је да је Јарњевич покушавао да претвори песме у предмете. У ери симулакрума песник је посегао за превођењем речи у материјалну сферу, на трагу Збигњева Херберта, који је веровао да материја штити од ништавила. Тако његова имагинација обилује сликама ђубришта, не би ли текстови постали смртни, као и људи. Песма би требало да живи и умире као људско биће, привремено постоји и траје неко време. Порука песничке књиге *Оранжада* (2005), према Лареку, јесте да ће неминовно избледети оно што је написано. Речи су неорганско једињење које убрзава разградњу, „бића-ка-смрти” и, укратко, „алегорија несталности”. Смртност је гаранција праве људске биографије, која је доказ наше људскости; смртност спасава оно што је смртно.⁷ Ларек је издвојио као веома важну и борбу са језиком и у језику, као и време које је добило статус лика у Јарњевичевим песмама.⁸

Отуда и поговор Бисерке Рајчић носи индикативан наслов „Поезија је синоним времена”, а у њему се закључује да ће живот бити препуштен „законима садашњег времена, тако што ће у песму унети речи и реченице из прошлог времена пребацивши их у садашње време, без обзира на њихову привидну ’неразумљивост’”. Ефектна и веома упечатљива метафора тако функционализоване прошлости била би управо оранжада,

⁶ Michał Larek, „Te wiersze wykrasć fikcji. Z okazji tomiku Jerzego Jarniewicza 'Oranżada'”, *Tekstualia* 1 (4) 2006: https://tekstualia.pl/files/864a37a6/larek_michalte_wiersze_wykrasc_fikcji.pdf.

⁷ Уп. Исто.

⁸ Michał Larek, *Obsesja przyszłości. O wyborach Jerzego Jarniewicza, Czas Kultury*, 4/2012, 109–113. https://czaskultury.pl/wpcontent/uploads/2021/03/109_113_obsesja_przyszlos%CC%81ci_Czas_Kultury_4_2012.pdf.

што је сагледиво у песми „Штафета генерација”: „Не пропусти: на дну ока промене. Завршава се / оранжада. Они, који ће после нас ту сести, / пиће миранду. / *Пустѝ всеѝга. Let it be. Амин*”.

Оранжада је освежавајуће пиће једног кратког периода, када се учестало пила, али замениће је миранда. Како не жалити носталгично за њом? Спознајом да она заправо није вредност и да ће је увек изнова замењивати нешто слично. Дакле, долази се до закључка да свет није ништа изгубио тиме што се оранжада више не пије, а да се сок поезије из свега тога црпи проналажењем разлика између сличних предмета, ствари или појава, то јест самих речи претворених у ствари, било да су оранжада и миранда, или пак градови: „Ако си у Вроцлаву, истио је као / када си био у Лођу или у Варшави. / Није исто. Пронађи разлику”. У разликама је сва драма и осећајност субјекта Жежија Јарњевича. Не само да су ципеле „тако међусобно различите”, него „бог ипак није позајмица / из персијског / настао је спонтано / јер не постоји веза / између Персије и Словена”. Најпоследње, врло успела песма „Врата затвара последњи” представља пример апсолутног контраста у односу на оранжаду, а то је преминула мајка, коју нико сличан не може заменити: „Оцу узимам за зло, што је / странкињу пустио у кујну, у којој смо / с мајком, док је била жива, правили пирошке”.

* * *

Ако је барокни штимунг за Еву Липску одговор на страх од света пред уништењем, Жежи Јарњевич бира потрошне ствари и метафоре које означавају предмете који су у фазама пропадања, баш зато да би се тим средствима супротставио ништавилу. Хербертов Господин Когито у дијалогу је са Гелдбергом Е. Липске, а Јарњевич гради своју поетику на темељу Хербертове *Сѝудије ѝредмеѝа*. Сценска имагинација *Гелдбертовских варијација* донекле је упоредива са Јарњевичевом метафориризацијом *шминке*, која се отвара према мноштву гласова и слика у савременом животу језика и културе.⁹ Иако, дакле, наизглед готово неупоредивих поетика, Ева Липска и Жежи Јарњевич могу се упоредо читати. Њихова упечатљива и изражена песничка решења на изазове епохе чини их комплементарним и подједнако неопходним. Коначно, и довољно различитим да поезији дају свежину дуготрајнију од једне оранжаде.

Др Јелена Ђ. МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs

⁹ Aleksandra Kremer, „Poza prawem. O Makijażu Jerzego Jarnewicza”, *Tekstualia*, 2/25, 2011, 191.